Աստուած գիտէ, ինչպիսի խարդախ հաշիւներով և ինչո՞ւ չանել խարդախութիւն, երբ այդ հասարակ մշակները ոչ գիր են գիտում և ոչ էլ Աբրակոս են ճանաչում։ (Այդպէս են ասում իմ հայրենիքում)։ Այո՛, տխուր և շատ տխուր գոյներով կարելի է նկարագրել այստեղի մշակ դասի կեանքը, որը սիստեմատիքաբար հարստահարվում է գործարանատէրերից։ Այդ բոլորը այդպէս տեսնելով, էլ ի՞նչ իրաւունք ունենք մենք քաղաքակրթվածներս գանգատվել Փոքր-Ասիայի խորքերում ապրող վայրենի բաշիբոզուկների, քուրդերի և չերքեզների անխղճութեան վրա, մինչդեռ մենքներս այդչափ անգութ և անխիղճ ենք դէպի մեր մերձաւորները։

Բաւական համարելով այդքանը Բագուի մշակների դրութեան մասին, մեծայոյս եմ, որ արդարադատ „Մշակ" լրագիրը, որ միշտ չէ զլացել պաշտպան հանդիսանալ ամենայն տառապեալներին և հալածեալներին, պաշտպան կը հանդիսանայ և հասարակութեան այդ թշուառ դասակարգին—մշակներին, որոնք այդչափ բարբարոսաբար հարստահարվում են։ Իսկ ես ժամանակ առ ժամանակ կաշխատեմ դիմել այդ հարցին։

Շիրվանզադէ

ՆԱՄԱԿ ՄԱՏՐԱՍԱ ԳԻՒՂԻՑ

—

20 Նոյեմբերի

Մատրասա գիւղը, ինչպէս Անդրկովկասեան բազմաթիւ հայ և պարսիկ գիւղօրայքը, էր պարսիկ բէկերի սեպհականութիւն։ Վերջին ժամանակներում այս գիւղը Շամախեցի Ասկեարխանեանք կոչված բէկերի ժառանգական կալուածքն էր, որոնք անյայտ տարիներից սկսած, խեղճ գիւղականներին իրանց անսանձ կամայականութեան զոհ էին դարձրած և անյագաբար քամում էին նրանց դառն աշխատանաց ծուծը։ Վերջին տարիներում տէրութեան կողմից Բագուի նահանգի բէկական կալուածոց վրա նշանակած հաւատարմատարը, քննելով յիշեալ բէկերի նախնեաց Մատրասան տիրապետելու հանգամանքները, և գտնելով, որ նրանք բոլորովին անիրաւացի կերպով են սեփականացրել այդ գիւղը, սկսում է դատ բանալ յիշեալ բէկերի հետ։ Հետևաբար անցեալ 1879 թուի յուլիսի 10-ին Շամախու նահանգական դատարանում քննութիւն է սկսվում այդ գործի մասին, և դատարանը գտնում է, որ Ասկեարխանեանց սերունդը բոլորովին անիրաւացի կերպով է տիրապետում Մատրասային, վճռում են այնուհետև զրկել նրանց այդ գիւղի վրա իշխանութիւն անելու իրաւունքից, դարձնելով նրան արքունական կալուածք։ Ասկեարխանեանք անբաւական մնալով այդ վճռից, ապելացիա են տալիս Թիֆլիսի դատաստանական պալատը։ Տարակոյս չը կայ, որ պալատը ևս գործը կը վճռէ յօգուտ Մատրասայի հասարակութեան, և հետևաբար Մատրասան պիտի ազատվի պարսիկ բէկերի հարստահարութիւններից։

Թէև Մատրասան հռչակված է իբրև մի նշանաւոր ու երևելի գիւղ, սակայն ժողովուրդը վերջին աստիճանի տգիտութեան և խաւարի մէջ է գտնվում։ Ճշմարիտ է, Մատրասան նիւթական կողմից համեմատաբար փոքր ինչ աւելի ապահովված է, քան իր շրջապատող միւս գիւղօրայքը, սակայն մտաւոր կողմից ամենավերջին հայ գիւղից անգամ յետադէմ է։ Ժողովուրդը զուրկ է իր մայրենի լեզուի գիտութիւնից, երկու բառ անգամ չէ կարող արտայայտել իր մայրենի բարբառով։ Ժողովուրդը խօսում է մի օտարազգի աղճատված բարբառով, որը այս գիւղից դուրս ոչ ոք չէ հասկանում։ Այդպիսի մի ժողովուրդ ի՞նչ զարգացման ընդունակ կարող է լինել։ Այստեղ ընդհանրացած չէ այն սովորութիւնը, որ կայ մի քանի օտարախօս հայ գիւղերում, ինչպէս, օրինակ, Նիժում, Վարդաշէնում, Քիլվարում և այլն, որոնց հայ բնակիչները իրանց հայրենակից հայերի հետ եթէ ոչ մայրենի լեզուով, գոնէ կարողանում են խօսել մաքուր թուրքերէն և այսպիսով հաղորդում են իրանց միտքը։ Բայց Մատրասայի ժողովուրդը այդ շնորհքից էլ զրկված է։ Մատրասեցին խօսում է մի անհասկանալի լեզուով, որ մի տեսակ խառնուրդ է թուրքերէնի և պարսկերէնի, բացի դրանից նա մի ուրիշ լեզու չը գիտէ, ի հարկէ, բացառութիւն կազմողների մասին չենք խօսում։

Անհերքելի ճշմարտութիւն է, որ մի ժողովուրդ կամ մի հասարակութիւն, որը շրջապատված է մի այնպիսի տարրով, որը իրանից անհամեմատ աւելի ուժեղ ու բազմաթիւ է, բնականաբար, ժամանակի ընթացքում նա ենթարկվում է այդ ուժեղ տարրի ազդեցութեանը, սեփականացնելով իրան նրա զանազան յատկութիւնները, բարքը, սովորութիւնները և նոյն իսկ լեզուն։ Սակայն մատրասեցիք, համարեա թէ անյայտ ժամանակներից, շրջապատած լինելով հայ գիւղերով, մանաւանդ շատ մօտիկ գտնվելով քաղաքին, ուր հետ նրանք անընդհատ յարաբերութեան մէջ են, դարձեալ չեն կարողացել այսքան միջոցում տիրապետել հայոց լեզուին, մանաւանդ որ դա է իրանց հարազատ մայրենի լեզուն։ Էլ ամենացաւալին այն է, որ նրանք ոչ թէ միայն չեն ձգտում ընտելանալ իրանց հարազատ հայերէն լեզուին, այլ և սաստիկ հակակրութիւն ունեն դէպի նա։ Ես ինքս շատ անգամ եմ ականատես եղած, որ մի որ և է մատրասեցի, որը երկար տարիներ ապրած լինելով հեռաւոր երկիրներում, և հետևաբար բաւականին լաւ վարժված լինելով հայերէն լեզուի մէջ, իր հայրենի գիւղը վերադառնալուց յետոյ, երբ ճանապարհին պատահելով իր համագիւղացի եղբօրը, ողջունել է նրան „բարիլոյս" կամ „բարև ձեզ" բառերով, վերջինս, փոխանակ նրան փոխադարձաբար ողջունելու, սկսել է նրան ծաղրել հետևեալ խօսքերով „Հալա ի նա դանիշ, փինար խշտանայ գըհունրա հեշտայ, շհարջի կեալաջի մատան".— „Գնա սրան նայեցէք, իրա հայրական լեզուն թողած, քաղաքացու պէս (կամի ասել հայերէն) է խօսում։ Այս ամենից, կարծեմ, ընթերցողը կարող է մի գաղափար կազմել, թէ մինչև ո՞ր աստիճան խորասուզված է տգիտութեան խաւարի մէջ այս գիւղը։ Այժմ հարցնում ենք, ո՞ւմ պարտքն է արդեօք ամեն տեսակ միջոցներ գործ դնել և առաջնորդել նրանց դէպի կրթութիւն և դէպի լուսաւորութիւն։ Ով պէտք է արդեօք քարոզէ, խրատէ և համոզէ որ սրանք թողնեն հին նախապաշարմունքները, թողնեն իրանց բոլորովին օտար և անհարազատ լեզուն և սովորեն գործածել իրանց ազգային մայրենի լեզուն։ Արդեօ՞ք մեր քահանանե՞րը, որոնք իրանք ևս նոյնքան խրատի, քարոզի և կրթութեան կարօտ են, ինչքան և իրանց անմխիթար հօտը։ Մեր քահանանե՞րը, որ արժան չեն համարում նոյն իսկ Աստուծոյ տաճարում մի բառ անգամ արտասանել հայերէն լեզուով, ո՞ր մնայ որ ուխտներին պիտի ուսուցանէին նոյնը կատարելու։ „Եւ կարէ կոյր կուրի առաջնորդել, ապա թէ ոչ, երկոքեանն անկանին ի խորխորատ"։

Եթէ կայ այս գիւղում մի որ և է մխիթարական երևոյթ, այս այն փոքրիկ ու գիրահասակ մանուկներն են, որոնք ամենայն օր ուսումնարանից դուրս գալուց յետոյ, իրանց մայրենի լեզուով թոթովելով, փողոցներով վազէ վազ գնում են դէպի իրանց տները, չը կարողանալով ամենևին ազդել իրանց նախապաշարմունքի մէջ թաթախված ծնողաց վրա ու նրանց բարի օրինակ լինել։

Այո՛, ուսումնարանն է միայն, որ պիտի փրկանդնէ այս գիւղում մոռացութեան փոշու միջից մայրենի լեզուն, որը դարերի հանգամանքներին զոհ է գնացել։ Ուսումնարանն է, որ Մատրասայի համար ապագայ կրթեալ, ժամանակի ոգով զարգացած հայախօս ժողովուրդ պիտի պատրաստէ։ Սակայն ցաւօք սրտի պիտի խոստովանած, որ այս ուսումնարանը նայելով այն անմխիթար դրութեան, ուր մէջ գտնվում է այժմ, մանաւանդ աչքի առաջ ունենալով ժողովրդի անտարբերութիւնը և անհոգութիւնը, դժուար կարելի է յուսալ, որ նա երկարատև գոյութիւն ունենայ։ Եթէ մինչև այժմ շարունակում է իր գոյութիւնը, այդ պէտք է վերաբերել տեղւոյս հոգաբարձուաց՝ պ. պ. Ա. Շահվերտեանցի, Ս. Ջանումեանցի, Ա. Ակրիանցի և Ս. Դաղաբեանցի ջերմեռանդ և անխոնջ աշխատութեան, որոնք նոյն իսկ այս ուսումնարանի կառուցման սկզբնապատճառ են եղած, և որոնք ուսումնարանի բացման օրից մինչև ցայսօր ամեն կերպով տանում են իրանց վրա հոգաբարձական ծանր լուծը։ Ի նկատի ունենալով ուսումնարանի այժմեան անմխիթար դրութիւնը, յոյս ունեմ, որ պատուելի հոգաբարձուները այսուհետև աւելի ևս պիտի կրկնապատկեն իրանց աշխատութիւնը և ջանքը ուսումնարանի յառաջադիմութեան համար, ամենևին չը վհատելով ժողովրդի սառնասրտութիւնից և անտարբերութիւնից, հաւատացած լինելով, որ ապագայ սերունդը կը գնահատէ նրանց աշխատութիւնը և ազգասիրական ջանքը։

Սարգիս Լալաբէկեանց

ՆԱՄԱԿ ԵԿԱՏԵՐԻՆՕԴԱՐԻՑ

—

21 նոյեմբերի

Երբ որ «Մեղուի» եւ «Մշակի» մէջ ծագած կրօնական վէճերը սկսեցին մի փոքր դադարել, բոլորս էլ ուրախացել էինք. դադարեց ասելով, կամենում եմ ասել, որ միայն «Մշակը» լռեց, տեսնելով, որ «Մեղուի» հայհոյանքներին անախորժ է հայհոյանքներով պատասխանել։ Իսկ «Մեղուի» մէջ, եթէ ոչ ամեն համարի, գոնէ երկու համարից մէկի մէջ կար դարձեալ «Մշակի» դէմ հայհոյանքներ, մանաւանդ ֆելիետոնի մէջ, որը եթէ «Մշակը» չը լինի, պ. Քաղցրին էլ նիւթ չի գտնի գրելու։ Սուտ չէ ասել պ. Ճշմարտախօսը, եթէ «Մշակը» չը լինէր, «Մեղուն» վաղուց դադարած կը լինէր, եւ միթէ այս սուտ է։ Վեր առէք «Մեղուի» թերթերը, եւ դուք կը գտնէք ամբողջ առաջնորդող յօդուածներ, զանազան տեղերից (կեղծ) նամակներ, ֆելիետոններ բոլորն էլ «Մշակի» եւ նրա թղթակիցների դէմ են գրված։ Սորանից աւելի ինչ կարող է պարզ ցոյց տալ, որ «Մեղուի» նիւթը «Մշակն է» մատակարարում։ Մենք շատ ժամանակից ի վեր սպասում էինք այդ վէճի դադարելուն, որովհետեւ արդէն ամեն մարդ հասկացաւ, թէ ինչ բանի վրա էին վիճաբանները։ Փառք Աստուծոյ, այժմ ամեն ոք ունի դատողութիւն, ունի բանականութիւն եւ խելք, կարող է դատել երկու կողմը, եւ այնպէս հակվել ո՛ր կողմը որ կը ցանկանայ։ Ինչ հարկ կայ հետզհետէ հարցը բորբոքել ու ընթերցողներին զզուեցնել։ Արդէն ամենքս էլ իմացանք թէ «Մեղուին» եւ թէ «Մշակին», ուրեմն հարկ չը կայ այսուհետեւ փողոցային կեղտոտ բառեր նետելու։ Պ. Ամիրխանեանցը աւետարանականների քարոզիչ է եւ մեզ փոյթ չէ, բաւական է, որ նա ազգաւ հայ է։ Պ. Ամիրխանեանցը գաղտնի նամակներ է գրում Վաղարշապատ եւ կամ ուրիշ տեղեր իրանց կրօնը հաստատ բռնելու համար. ո՞ւմ ինչ հոգն է, նա քարոզում է, կամ գրում է, «կրօնդ հաստատ բռնիր» եւ կամ «աշխատիր հօտդ շատացնելու» եւ ոչ եթէ գրում է, եթէ հայ ես, մահմետական դարձիր։ Ինչ էր պատասխանում։ «Մշակը» եւ մենք նորան համակրողներս, մի հիմքի վրա կեցած, գոչում ենք, որ կրօնը իրեն տեղը թող կենայ, մենք նորան չենք վրդովում, այլ մեզ միմիայն այժմեան ճգնաժամին հարկաւոր է ա զ գ ո ւ թ ի ւ ն։ Մեզ ինչ փոյթ, եթէ նա աշխատում է լուսաւորչականներին դէպի իրեն որսալու, կամ թէ դրամական միջոցով է որսում։ „Մեղուն", որ այդպէս շատ պաշտպան է կենում լուսաւորչական եկեղեցուն, փոխանակ Ամիրխանեանցին հայհոյելու, ինչի չէ նախատում հայոց տգէտ, անհոգ, շահասէր հոգեւորականներին, որ պահպանեն իրանց հօտը, որ զգոյշ կենան եւ չը թողնեն, որ ժողովուրդը որսորդների ցանցը ընկնի։ Մի աղքատ, օրական հացի կարօտ լուսաւորչական ընտանիքի ազատե՞լ է որ եւ իցէ լուսաւորչական քահանայ երբ եւ իցէ, թող բարեհաճի պ. խմբագիրը մեզ մատնացոյց անելու։ Բայց աւետարանական քահանաները նորան անտակ հորից դէպի լոյս են հանում, ամբողջ ընտանիքներ վաղահաս սովից ազատում են։ Ինչպէս նրանց չը յարգեն, նրանց չը պաշտեն։ Ինչու «Մեղուի» պ. խմբագիրը միայն մի քանի յօդուած գրելու եւ մի քանի բաժանորդ գտնելու համար իրեն այդ թղթակցի եւ կամ գործակալի դէմ յօդուածներ չէ տալում, ինչու, որովհետեւ նրա պ. թղթակիցը կամ գործակալը նորան շահ է տալիս. մի այդպիսի չնչին բանի համար «Մեղուի» պ. խմբագիրը յանդգնում է ճշմարտութիւնը ծախելու։ Ինչպէս մի, եւ կամ մինչեւ անգամ տասնեակ դերդաստաններ չը պաշտեն իրանց ազատչին։ Ով չի անի այդպիսի բան։ Թող բարեհաճեն „Մեղուն" եւ նորա համախոհ լուսաւորչական քահանաները աղքատ ընտանիք լուսաւորչականներին, մինչեւ անգամ տաճիկներին, տարիներով կերակրելու, այն ժամանակ նոքա կը տեսնեն, որ փողը մեծ դեր է խաղում։ Իսկ մեր եկեղեցականները ընդհակառակն իրանք են կողոպտում։ Ինձ շատ լաւ յայտնի է, որ Վաղարշապատում կան մօտ 40—50 տուն աւետարանական հայ ընտանիքներ, եւ նոցանից շատերը աղքատ են, այնպիսի աղքատներ, որ օրական հացի կարօտ. «գործել ոչ կարեն, մուրալ ամաչեն». ինչ անեն խեղճերը, միթէ Էջմիածինը չը գիտէ նորանց վիճակը, շատ լաւ գիտէ, ինծանից, միւսից եւ «Մեղուից» մօտիկ է. ինչո՞ւ չէ օգնում, ինչու չէ քարոզում, գոնէ նրանց հաւատը պահպանելու համար, թէ որ լաւ պաշտպան է հայ եկեղեցուն։ Ուրեմն, անտէր, անպաշտպան, անհոգ մնացած հօտը միշտ կարող է կորչել, ոչնչանալ եւ վերջապէս սպառվել....

Ինչու պէտք է մեղադրել Ամիրխանեանցին, կամ նրա նմաններին. գոնէ դրանք պահպանում են հայութիւնը։

Փոխանակ նորանց դատապարտելու, պէտք է դատապարտել մեր եկեղեցականներին, պէտք է մերկացնել նրանց անպիտանութիւնը, դորանով ազգին աւելի օգուտ տուած կը լինենք։ Իսկ մեզ քարոզներ կարդալ, այդ մասին խնդրում ենք թող չը տայ «Մեղուի» պ. խմբագիրը. կրօնական վէճերի մասին, ինչ անելներս մենք նորանից շատ լաւ գիտենք։

«Մեղուի» պ. խմբագիրը ցանկանում է «Մշակի» թղթակիցների իսկական անունները իմանալ, որովհետեւ կեղծ է համարում նոցա. ինչ հարկ կայ թղթակցի անունը, եւ կամ ազգանունը իմանալ, մինչդեռ խնդիրը անուան եւ ազգանուան վրա չէ։ Միթէ հայհոյելու համար միայն հարկաւոր են անունները։ Եթէ նկատում է «Մեղուն» որ «Մշակի» մէջ գրուած նամակների մէջ ճշմարտութեան հակառակ մի բան կայ, թող հերքէ, իսկ եթէ բոլորն էլ ճշմարտութիւն է, ինչ պէտք է անէ ազգանունը իմանալով։ Այդպիսի չնչին բաներով պարապել խորհուրդ չեմ տայ «Մեղուին». ազգի ճգնաժամը մօտ է. Վան հիւանդանոց հարկաւոր է շինել. Կ. Պոլիս «Միացեալ ընկերութեան» նպաստ հարկաւոր է հաւաքել. սովը կրկին սկսվում է Հայաստանում, պէտք է նուիրատուութիւն հաւաքել,—ապա այսպիսի յորդորներով թող լցնէ «Մեղուի» թերթերը եւ կամ զանազան տեսակ ազգային օգտաւէտ խնդիրներով թող զբաղվի. հաւատացէք, որ աւելի համակրութեամբ կը կարդանք «Մեղուն», ինչպէս որ կարդում ենք «Մշակը»։ Ապա թէ ոչ, կրօնական եւ զանազան անձնական, ու ուրիշ տեսակ ափեղ ցփեղ վէճերով լրագրի թերթերը լցնելով, չէ կարող օգուտ տալ ոչ մեզ եւ ոչ իրեն։ «Մշակը» տգէտ է, անհիմն է, Ամիրխանեանցը, աւետարանականների քարոզիչը կամենում է որսալ բոլոր լուսաւորչականներին. Մելիքզադէն «նէյնիմներ» եւ երազական ցնորքներ է կարդում, եւ

այլն,—ուրիշ շատ այդ տեսակ ցնդաբանութիւններ: Ձեզ ինչ, «Մեղուի» պ. խմբագիր. «Մշակը» տգէտ կամ խելացի լինելը մենք լաւ գիտենք, նա մեզ բացի օգուտը մինչեւ այժմ վնաս տուած չէ: Ամիրխանեանցը որսում է լուսաւորչականներին հարիւր անգամ սատցիր, բաւական է. Թող պզոյշ կենան լուսաւորչականները եթէ հիմնաւոր հաւատ ունեն, եթէ կարող են. ձեր ինչ գործն. է ամեն մարդ խելք ունի, եւ իրեն խելքով կարող է իր հոգու փրկութեան վրա մտածել, առանց ձեր եւ իմ ասելուն: Մելիքզադէն այսպէս է, այնպէս է, այդ էլ ձեր գործը չէ. նա մեզ պաշտելի է, մենք գիտենք ով է նա, եւ ինչ արժանաւորութիւն ունեն նորա գրուածները: Դուք փոխանակ հայհոյանքներ թափելու նրա գլխին, ազնուաբար վեր առէք գրիչը, եւ եթէ շնորք ունէք, քննեցէք նրա գրուածները, կրիտիկայի ենթարկեցէք, եւ ցոյց տուէք բոլորին նրա սխալ գաղափարները, եթէ կան: Այն ժամանակ մի բանի նման կը լինի. իսկ չար ոգով անձնականութեան եւ պատւի կպչել, սորա նորա ոտիցը քաշել,—դրանք ազնիւ մարդկանց գործեր չեն:

Իսկ դուք, աշխատասէր „Մշակ", մի վհատիք անմիտ իմաստակների վայրահաչութիւններից, գործեցէք, ինչպէս որ սկսած սկզբից գործում էք մինչեւ ցայժմ, եւ եթէ ներկան չէ հասկանում, գոնէ ապագայ սերունդը երախտապարտ սրտով կը ճանաչէ ձեզ իբրեւ պաշտպան ազգի եւ հայրենիքի:

Հայ—լուսաւորչական

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՆԵՐՔԻՆ ՎԻՃԱԿԸ

Հանդիսիս խմբագրութիւնն առաջին օրէն իր ուշադրութեանն առարկայ ըրած է մեր ազգային ներքին վիճակը, կատարելապէս համոզուած լինելով թէ նորա բարուոքումն անհրաժեշտ է, ըստ որում՝ ինչպէս որ առեւտրական ընկերութիւն մ՚առանց լաւ պայմաններու եւ պայմանադիր կողմերն առանց զայնս ճշդիւ եւ հաւատարմութեամբ գործադրելու չը կրնար իր նպատակին հասնել, այն է, շահիլ եւ օր ըստ օրէ զարգանալ եւ առաջդիմել, այսպէս ալ մեր ազգն իբրեւ ընկերութիւն ենթադրելով՝ չը կըրնար իր ազգային շահուցն ու իրաւանցն հսկել եւ հետեւապէս զարգանալ եւ յառաջդիմել, եթէ իւր ներքին վիճակը բարուոքելու մասին անտարբեր գտնուի:

Արդ, քանի որ ազգ մը կենդանի է, կապրի եւ իր լեզուն, պատմութիւնը, գրականութիւնը, միտումներն ու բաղձանքներն ունի, բնական է որ իր ուրոյն շահերն եւ իրաւունքներն ալ ունի:

Մեր ազգն ալ ունի իւր շահերն ու իրաւունքներն, որոնց անվթար պահպանութիւնն հարկաւ իր ներքին վիճակէն կախում ունի:

Հայ ազգն այժմ չունի թէեւ քաղաքական անկախութիւն, ունի սակայն ներքին անկախութիւն, զոր վայելած է եւ կը վայելէ դարերէ ի վեր. վասն զի ունի իր անկախ եկեղեցին, որ քրիստոնեայ ազատ եկեղեցին է, որոյ շնորհիւ Հայը կրցած է պահպանել իւր ազգայնութիւնն իր քաղաքական անկախութենէն ետեւ, որովհետեւ Հայաստանեայց եկեղեցին անկորուստ պահպանեց Հայ լեզուն, որ ամբողջովին կը պարունակէ իր մէջ մեր ազգային կեանքը, պատմութիւնը, սովորութիւններն եւ ամենայն ինչ՝ որ Հայունն է եւ Հայուն կը վերաբերի:

Պատմական անժխտելի իրողութիւններ են ասոնք, զորս հերքելն անկարելի է, ինչպէս անկարելի է հերքել նաեւ այն ազատ գրութիւնն, որ կապած է Ազգն իր Եկեղեցւոյն հետ ոչ իբր հպատակ՝ այլ իբրեւ տէր:

Այս կէտն ապացուցանելու հարկ չը կայ, որովհետեւ պատմութիւնը նուիրագործած է զայս, ըստ որում Հայաստանեայց Եկեղեցին Սահմանադրական Եկեղեցի է եւ Կաթողիկոսն ալ նորա աւանդապահն է, որ բացարձակ կամք չունի երբեք:

Մեր ազգային եկեղեցւոյ բացարձակ տէրը միայն Ազգն է:

Ուստի Ազգը իրաւունք ունի իր ընտրած կաթողիկոսէն միշտ համար պահանջելու եւ գիտնալու թէ մինչեւ հիմա ինչ ըրած է, ինչ կընէ եւ ինչ պիտի ընէ:

Այս բանն այնքան հարկաւոր է, զոր չը կատարելն ազգային շահուց եւ իրաւանց դէմ պարզապէս մեղանչել կենթադրէ, որովհետեւ Էջմիածնայ արդի վիճակն եւ Ս. Կաթողիկոսին այժմու դիրքն ու կացութիւնը մեծ կարեւորութիւն ունի գիտնալ, ուղղել եւ Ազգային ոգւոյ յարմարցնել, որ շատ հարկաւոր է:

Ահաւասիկ ուշադրութեան արժանի ներքին խնդիր մը, զոր միայն «Մանզումէ» չը հասկանար կամ չուզեր հասկնալ, որովհետեւ իր շահերը դժբաղդաբար խիստ տարբեր են մեր ազգային բուն շահերէն, ըստ որում երբ կը կորսնցնէ մարդ իր պարկեշտութիւնն՝ ալ խօսողն ինք չէ, այլ կիրքը:

Ուր կիրքը կը խօսի, հոն բանաւորութիւնը գործ չունի, հետեւաբար այսպիսի պարագայի մէջ վիճաբանութիւնն անօգուտ է:

Գոհ ենք որ Ս. Փափազեան էֆէնտի Ազգային Ժողովոյ վերջընթեր նստին մատոյց այն կարեւոր առաջարկութիւնն, որով փափաք կը յայտնէր Ս. Կաթողիկոսին չորեքտասնամեայ պաշտօնավարութեան հաշիւը խնդրել, նորա դիրքն ու կացութիւնն հասկանալ եւ փոխադարձաբար ազգային ընդհանուր բաղձանքները նմա ներկայացնել:

Ըստ աւելորդ է բացատրել թէ Թրքահայը, Պարսկահայը, Հնդկահայն եւ Ռուսահայն հաւասարապէս կը փափաքի այս բանիս, որովհետեւ փնդռտանաց եւ դժգոհութեան ձայներն ամենուրեք ընդհանրացած են եւ ահա համարատուութիւնը միայն կրնայ անախորժ տպաւորութեանց հետքը ջնջել:

Ապաքէն յուսալի է թէ Ազգային Ժողովն յիշեալ ամենակարեւոր խնդիրը խորին ուշադրութեան առնու, յարգելով եւ պահելով միշտ ազատ վիճաբանութիւնն, որ եւ սահմանադրական ժողովոյ հոգին է:

(Լոյս)

ԱԼԲԱՆԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

Սկուտարիից „Polit Corresp" լրագրին գրում են հոկտեմբերի 17-ից: Մի քանի ժամանակ է ինչ մեծ մզկիթի բակի մէջ ալբանական ժողովրդական ժողովներ են լինում, որոնց ժամանակ մասամբ ինքը Րիզա-փաշա, մասամբ Օսման-փաշա եւ Խօդօ-փաշա եւ նրա բարեկամները աշխատում են հանգստացնել ալբանացիներին: Երէկ դարձեալ մի ժողով կար, որի ժամանակ Խօդօ-փաշա աշխատում էր ցոյց տալ, որ ինքը արժանի է սուլթանի հաւատարմութեանը: Նա աշխատում էր համոզել իր լսողներին, որ անհրաժեշտ է Դուլցինիօն խաղաղ ճանապարհով յանձնել Չերնոգորիային: Թիւրքաց կառավարութիւնը, ասաց նա, թշուառ դրութեան մէջ է գտնվում: Ի. Դուռը մի մեծ պատերազմ սկսելու համար ոչ դրամական միջոցներ ունի եւ ոչ դաշնակիցներ: Նա ստիպված կը լինէր պատերազմել ոչ թէ միայն Չերնոգորիայի հետ, այլ բոլոր պետութիւնների հետ, որոնք հակառակ են նրան: Խաղաղութիւնը պահպանելով, սուլթանը իր ժողովրդի շահերի համեմատ կը վարվի: Ալբանացիների ընդդիմադրութիւնը անօգուտ կը լինի եւ մի եւ նոյն ժամանակ վտանգաւոր պետութեան համար, որի համար խաղաղութիւնը անհրաժեշտ է: Խօդօ-փաշա միշտ հաւատարմութեամբ է ծառայել պետութեանը եւ ժողովրդին եւ եթէ այժմ նա խորհուրդ է տալիս գիջումներ անել, դրա պատճառը Թիւրքիայի եւ թիւրք ժողովրդի բարօրութիւնն է: Նրա ճառը իր լսողների վրա միատեսակ տպաւորութիւն չը գործեց: Մի քանիսը խոնարհվում էին իրանց վիճակի առաջ հառաչելով եւ արտասուքներ թափելով, իսկ միւսները ընդդիմադրում էին եւ անբաւականութիւն էին ցոյց տալիս: Մի քանի ձայներ յանդիմանում էին կառավարութեանը: „Թող Ի. Դուռը չը խառնվի մեր գործերի մէջ, ասում էին նրանք, եթէ նա մեզ համար ոչինչ չէ կարող անել, թող չէզոք մնայ: Մենք ինքնապաշտպանութեան իրաւունք ենք խնդրում, մենք բաւական միջոցներ ունենք մեր գործը շարունակելու համար: Եթէ այդ մեզ կորուստ կը պատճառի, այնուամենայնիւ մենք ոչինչ չենք կորցնի, որովհետեւ այժմ էլ մեզ աղքատութիւն են խոստանում: Խօդօ-փաշա նորից սկսեց համոզել ներկայ եղողներին հնազանդվել անփոխելի իրողութեանը: Ժողովը ցրվեցաւ լռութեամբ եւ խիստ տրամադրված: Դուլցինիօ մէջ այդ քաղաքը պաշտպանելու համար գտնված ալբանացիների ոգեւորութիւնը անցնում է: Մի կողմից նրանք յուսահատված են, որովհետեւ ալբանական նշանաւոր առաջնորդները մի օրվայ մէջ, միաժամանակ վախճանվեցան, միւս կողմից Ի. Դրան ընթացքը կտրում է նրանց յոյսը Դուլցինիօն պահպանելու վերաբերութեամբ: Հաւաստի աղբիւրներից հաղորդում են, որ ալբանացիները հարիւրներով թողին իրանց բռնած դիրքերը եւ յուսահատված վերադարձան իրանց լեռնային նախկին բնակարանները: Այստեղի ալբանական գործող մասնաժողովը գրեթէ բոլորովին արձակված է: Ալբանացիները դրամական միջոցներ չունեն, սուլթանը այլ եւս նրանց ոչինչ չէ ուղարկում: Րիզա-փաշայի ազդեցութիւնը հետզհետէ մեծանում է: Դուլցինիօի մէջ մի կողմից պակասում է ալբանցիների թիւը, իսկ միւս կողմից աւելանում է թիւրք կանոնաւոր զօրքերի թիւը: Կարելի է գուշակել, որ Դուլցինիօի հարցը բարեյաջող վախճան կունենայ: Այժմ ամեն բան կախված է այն դաշնադրութենից, որ կը կապէ Րիզա-փաշա չերնոգորիական կառավարութեան հետ: Իսկապէս գործը առանց դժուարութիւնների չի վերջանայ: Թիւրքաց դիպլոմատիայի յատկանիշ կողմն է զիջումները քայլ առ քայլ անել:

ԲՈԼԳԱՐԻԱ

Ռուշչուկից „Polit. Corresp." լրագրին գրում են հոկտեմբերի 23-ից: Իշխան Ալեքսանդր յայտնեց, որ անհիմն են այն բոլոր լուրերը, որոնք հաղորդում են, իբր թէ Բոլգարիան ձգտում է միացնել իր հետ Արեւելեան-Ռումելիան: Նրա կառավարութիւնը, ինչպէս մինչեւ այժմ, նոյնպէս էլ այսուհետեւ կաշխատի հեռու լինել պատերազմական դիտաւորութիւններից եւ իր բոլոր ուշադրութիւնը կը դարձնի ներքին գործերի վրա: Նրա կառավարութեան նպատակն է երկրի մէջ օրինաւոր կարգ ու կանոն մտցնել եւ բարելաւել հասարակական կեանքի բոլոր պայմանները: Նա մեծ նշանակութիւն է տալիս իր ժողովրդի բարոյական կողմերի ազնուացնելուն եւ ջանանում է բարելաւել ողորմելի թիւրքերի դրութիւնը, որոնց իշխանը սիրեց այն ժամանակից, երբ ծանօթացաւ նրանց գեղեցիկ յատկութիւնների հետ: Իշխանի կարծիքով Արեւելեան-Ռումելիայի միանալը Բոլգարիայի հետ ժամանակի խնդիր է: Այդ գործը ժամանակով կատարվելու է ինքն ըստ ինքեան, առանց իշխանի միջամտութեան: Նոյն կարծիքի է եւ զինուորական մինիստր գեներալ Էրնրոտ: Այդ պատճառով ոչ ռուսաց եւ ոչ բոլգարական կառավարութիւնները մտադիր չեն շտապեցնել անցքերի ընթացքը արհեստական միջոցներով: Ֆրանսիացիները, նկատում է գեներալը, տաս տարի շարունակ իրանց զօրքերի օգնութեամբ իտալացիներին հեռու էին պահում Հռոմից, բայց վերջը այնու ամենայնիւ յաւիտենական քաղաքը իտալացիների մայրաքաղաքը դարձաւ: Ի հարկէ Բոլգարիան միշտ հանգիստ չի լինի: Երբեմն երբեմն գաղտնի յարձակմունքներ կը պատահեն Ռումելիայի վրա, բայց այդ յարձակմունքները չեն պաշտպանվի ոչ Սոֆիայի եւ ոչ Պետերբուրգի մէջ: Գեներալ Էրնրոտ 45 տարեկան լաւ կրթված եւ համակրական անձնաւորութիւն է: Նա զօրքերին շատ լաւ կազմակերպում է եւ մի եւ նոյն ժամանակ բաւականանում է փոքր միջոցներով: Նրա խնայողութիւնը մեծ օգուտներ տուեց բոլգարական բիւջէտին: Բոլգարիան կարող է պարծենալ իր զինուորական մինիստրով:

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 3 նոյեմբերի: Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 95 ր. 50 կ., երկրորդ 92 ր. 12 կ., երրորդ 93 ր. 25 կ., չորրորդ 92 ր. 50 կ., ներքին 5% առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 218 ր., երկրորդ 217 ր. 50 կ., արեւելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը 90 ր. 50 կ., երկրորդ 90 ր. 50 կ., երրորդ 90 ր. 35 կ., ոսկի 8 ր. 12 կ.: Ռուսաց 1 րուբլ Լօնդոնի վրա արժէ $24\frac{1}{2}$ պէնս, ռուսաց 100 րուբլ Համբուրգի վրա արժէ 200 մարկ 50 պֆ., Փարիզի վրա 256 ֆր.:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 4 նոյեմբերի: Այսօր առաւօտեան 8 ժամին ամրոցի մէջ կատարվեցաւ Կվեատկովսկի եւ Պրեսնեակով պետական յանցաւորների մահուան պատիժը: Դիակները կէս ժամ մնացին կախաղանի վրա:

ԹԷՀՐԱՆ, 3 նոյեմբերի: Սաւջբուլաղի մօտ կանգնած քիւրդերը հնազանդվեցին: Քիւրդերի առաջնորդ Համզա-աղա բռնվեցաւ Ուրմիայի մօտ: Թայմուր-փաշա գրաւեց շէյխ Իբադուլլահի դիրքը Ուրմիայի մօտ եւ դրանից յետոյ շէյխը յետ է քաշվում 15 մղոն տարածութեան վրա:

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 4 նոյեմբերի: Կառավարչական հաղորդութիւն. ռուսաց շատ լրագիրների մէջ արտասահմանեան լրագիրներից քաղուած լուրեր տպվեցան Վիէննայի ռուսաց դեսպանի եւ պապական նուիրակի մէջ եղած բանակցութիւնների մասին: Այդ լուրերից բոլորն էլ, որոնք վերաբերում են քննվող առարկաներին, անհիմն են: Յիշեալ բանակցութիւնները շարունակվում էին մի քանի ամիսներ եւ մինչեւ Եակոբինիի հեռանալը Վիէննայից վերջացան սկզբնական համաձայնութեամբ, որ վերաբերում է բացառապէս կաթոլիկական մեր թեմերի եկեղեցական կազմակերպութեանը:

Խմբագիր—հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ